

OPINIA

DOTYCZĄCA KONSEPCJI ZAGOSPODAROWANIA MIĘDZYMURZY I SUCHEJ FOSY

ZAMKU W LIDZBARSKU WARMIŃSKIM

WRAZ Z WYTYCZNYMI DO PROJEKTOWANIA

Autorzy opracowania:
Prof. Andrzej Koss
mgr Piotr Zambrzycki

Warszawa styczeń 2018

Biuro: ul. Wybrzeże Kościuszkowskie 37, 00-379 Warszawa,
telefon (48-22) 625 12 51, (48-22) 622 96 47, fax (48-22) 622 96 49, e-mail: mik@asp.waw.pl
Delegatura: ul. J. Lea 27/29, 30-052 Kraków, telefon (48-12) 662 99 00, telefon / fax (48-12) 430 15 95

1. Podstawa opracowania:

- Umowa z dnia 20.12.2017 r. zawarta pomiędzy **Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie** z siedzibą pod adresem 10-074 Olsztyn, ul. Zamkowa 2, reprezentowanym przez Dyrektora Piotra Żuchowskiego a **Akademią Sztuk Pięknych w Warszawie**, ul. Krakowskie Przedmieście 5, 00-068 Warszawa - Międzyuczelnianym Instytutem Konserwacji i Restauracji Dzieł Sztuki ul. Wybrzeże Kościuszkowskie 37, 00-379 Warszawa reprezentowanym przez prof. Andrzeja Kossa – Dyrektora,
- Materiały udostępnione przez zamawiającego:
- W.Wólkowski. *Zamek biskupów warmińskich w Lidzbarku Warmińskim dzieje budowlane i problemy konserwatorskie*, Olsztyn 2016.
- *Konserwacja i restauracja XIV-wiecznego zamku w Lidzbarku Warmińskim-perły architektury gotyckiej w Polsce*, Olsztyn 2016.
- *Dzieje budowlane zamku biskupów w Lidzbarku Warmińskim*, wystawa, Olsztyn 2016.
- *Pod lupą konserwatora. Wymiana doświadczeń w kontekście rewitalizacji zamku w Lidzbarku Warmińskim. Polsko-norweska konferencja w Lidzbarku warmińskim, 31 marca 2016*, Olsztyn-Lidzbark Warmiński 2016.
- A.Gołębniak. *Sprawozdanie z badań wykopaliskowych południowej części międzymurza Zamku w Lidzbarku Warmińskim*.
- A.Gołębniak. *Raport z badań archeologicznych przy północno-wschodnim bastionie Zamku w Lidzbarku Warmińskim przeprowadzone w czerwcu 2017*.
- A.Gołębniak. *Koncepcja aranżacji przestrzeni międzymurza biskupiego zamku w Lidzbarku Warmińskim*.
- Mapa – *Drenaż francuski terenu międzymurza zamku biskupów warmińskich w Lidzbarku Warmińskim - Projekt Zagospodarowania Drenaż francuski - 04.2017*.

- Plan zagospodarowania terenu –drogi pożarowe zał. do obowiązującej instrukcji.
- Plan sytuacyjny –skala 1:500
- Plan drogi pożarowe.
- Sesja dokumentacyjna przeprowadzona przez MIK w 2017 r.
- Wytyczne otrzymane od zamawiającego w korespondencji.

2. Przedmiot i zakres opracowania:

Przedmiotem opracowania jest wykonanie opinii eksperckiej dotyczącej koncepcji zagospodarowania międzymurzy i suchej fosy Zamku w Lidzbarku Warmińskim wraz z wytycznymi do projektowania.

Zakres opracowanie zawiera formalną ocenę istniejących koncepcji zagospodarowania wyżej wymienionego terenu, wytyczne konserwatorskie wiążące się z elementami składowymi zadania, założenia programowe do projektu zagospodarowania międzymurzy i suchej fosy lidzbarskiego zamku.

Opracowanie zostało sporządzone na podstawie materiałów (między innymi z badań archeologicznych i dostarczonych przez Zamawiającego. Podstawowym dokumentem oceny jest „Koncepcja aranżacji przestrzeni międzymurza biskupiego zamku w Lidzbarku Warmińskim”, autorstwa A. Gołembnika).

3. Analiza formalna koncepcji aranżacji przestrzeni międzymurza biskupiego zamku w Lidzbarku Warmińskim”:

Idea świadomego zagospodarowania przestrzeni w bezpośrednim otoczeniu obiektu zabytkowego jest ze wszech miar zasadna. W przypadku zamku lidzbarskiego dochodzi jeszcze dodatkowy aspekt oddziaływania społecznego jakim jest pełniona funkcja muzealna. W chwili obecnej teren (międzymurza) nie jest włączony w program zwiedzania. W poprzednich latach zostały przeprowadzone kompleksowe prace konserwatorskie w obrębie gotyckiego zamku a ostatnim elementem założenia obronnego jest opisywany teren międzymurza wraz z murami

zewnętrznymi. O konieczności przeprowadzenia pilnych prac konserwatorskich decyduje bardzo zły stan zachowania murów zewnętrznych. Ostatnie prace konserwatorskie przy tej części architektury obronnej prowadzono z górą pięćdziesiąt lat temu. Jest rzeczą naturalną, że z czasem proces destrukcji postępował skutkując koniecznością przeprowadzenia pilnych prac konserwatorskich (miejscami o charakterze ratunkowym). Powszechnie pojawiły się zniszczenia w obrębie płaszcza i koron murów. Już z pobieżnej oceny widoczne są różnorakie formy zniszczeń. Destrukcja cegieł oraz spoin. Liczne białe wykwitły węglanowe pogarszające stan zachowania zabytkowych konstrukcji murów a także niekorzystnie wpływają na ich estetykę. Udostępniona przez zamawiającego „Koncepcja aranżacji przestrzeni międzymurza biskupiego zamku w Lidzbarku Warmińskim”, autorstwa A. Gołembnika) jest wartościowym i ciekawym pomysłem na wykorzystanie terenu wokół zamku. Zasadniczo stanowić może uzupełnienie programu prac konserwatorskich przy elementach wystroju architektonicznego międzymurza.

Cytując A. Gołembnika -

Pomysł ekspozycji oparty jest nie tylko na chęci ukazania samych murów, ale też i takiej ich aranżacji, aby można było odczytać ich rozwarstwienie chronologiczne. Uwaga ta dotyczy głównie reliktyw znajdujących się w narożniku NE założenia zamkowego. Pomysł ukazania historii rozwoju przestrzennego zamku ma przy tym rozwinięcie edukacyjne. Z jednej strony częścią tego zamysłu jest ustawienie tablic informacyjnych, z drugiej zaś opracowanie wizualizacji rekonstrukcyjnych, pokazujących nieistniejące dziś bryły pałaców biskupów warmińskich w aplikacjach na tablety i telefony komórkowe, a także na okulary wirtualne. Zebrany materiał multimedialny mógłby być przy tym podstawą dla organizacji Dni Zamku (powiązanych np. z innymi wydarzeniami organizowanymi w mieście), w czasie których dzięki specjalistycznym rzutnikom laserowym bryły pałacowe „wyświetlane” byłyby w ich rzeczywistym miejscu i w rzeczywistej skali. Kilkunastominutowy spektakl byłby dodatkową atrakcją.

Inną częścią pomysłu aranżacyjnego jest odtworzenie przestrzeni ogrodowej. Z uwagi na konieczność utrzymania komunikacji (droga pożarowa) układ ogrodowych parterów został ograniczony do szerokości korpusu zamkowego i podzielony na dwie części: ogrodową z instalacją dwóch ujęć wodnych (fontanny?) wśród rabat kwiatowych otoczonych

żywoplotem i pasa przy murze oporowym podzamcza, gdzie rozciąga się pas ocienionej drzewami zieleni z ławkami. Po stronie zachodniej znajdowałby się niewielki parking i pole manewrowe dla samochodów i autokarów.

W zamyśle autora przestrzeń międzymurzy powinna pozostać otwarta, z wejściem zwiedzania od strony zachodniej. Trasa zwiedzana biegłaby dalej wzdłuż międzymurza północnego, a następnie wschodniego. Dodam, że dla pieszej komunikacji pozostawałby pasaż pomiędzy murami zamku a eksponowanymi relikami zabytkowych budowli. Od strony wschodniej zwiedzający dochodziłby do niewysokich schodów, prowadzących na koronę nasypu, na której eksponowany byłby zarys oficyny pałacu biskupa A. Grabowskiego. Na stoku południowym, prowadzącym zwiedzających do fosy południowej zainstalowane byłyby schody, analogiczne do tych, znajdujących się po stronie północnej nasypu. Schody te wykonane powinny być z drewna wtopionego w stok wyniesienia.

Ta część koncepcji zakłada w pierwszej kolejności ukształtowanie powierzchni międzymurza tak, aby można było sprawnie odprowadzić z niego wody opadowe. Jedynym rozwiązaniem jest ustalenie konfiguracji zbierającej wodę w rejon narożnika NW. Oznacza to nowe wyprofilowanie topografii międzymurzy. Zapewnienie spadku wymusi konieczność wykonania pewnych, punktowych przegłębień. Wymusi to z kolei konieczność obniżenia w niektórych częściach międzymurzy koron muru obwodowego, bezrefleksyjnie wybudowanych przez PP PKZ o/Gdańsk. Polepszy to np. ekspozycję elewacji wschodniej, a także odłoni perspektywę widokową na zamkową fosę.

Przy tworzeniu powierzchni międzymurza należy zapewnić wodzie możliwość odpływu „od murów” i sprowadzić ją środkiem międzymurza ku dołowi. W przypadku narożnika NE spadek wyniesienia, na którym eksponowane byłyby relikty dawnej zabudowy, a także spadek terenu międzymurza pochylony być powinien w stronę zachodnią. Ukształtowanie powierzchni powinno być analogiczne do terenu międzymurza wschodniego, a więc z przegłębieniem „do środka”. Podobnie na międzymurzu zachodnim, na którym zachowany powinien być spadek w kierunku północnym.

Dla zachowania lepszych właściwości odprowadzenia wody proponuję odstąpienie od wszechobecnej murawy i zastąpienia jej w pasie zwiedzania trudno przesiąkliwą nawierzchnią żwirową. Trawa, dla uczynienia ekspozycji pozostałaby jedynie w pasach rekonstrukcji historycznych.

Oczywistym wnioskiem jest przeprowadzenie w możliwie najszerszym zakresie kompleksowych prac konserwatorsko-adaptacyjnych. Istotnym czynnikiem

umożliwiającym pozyskiwanie środków jest poprawa stopnia oddziaływania społecznego, czego narzędziem może być stworzenie nowego produktu w ofercie muzeum. Tym produktem mogą być na przykład nowe trasy zwiedzania. W przypadku Zamku lidzbarskiego można również poprawić poziom dostępności terenu dla mieszkańców miasta oraz zadbać o poprawę bezpieczeństwa samego muzeum (nowe drogi pożarowe). Analizując proponowane rozwiązania z koncepcji Pana Gołembnika należy rozważyć zasadność prac rozbiórkowych murów zewnętrznych mając na względzie pełnioną funkcję ochronną tych konstrukcji. Usprawnienie systemu odprowadzenia wody opadowej można osiągnąć też decydując się na wykonanie przepustów na poziomie ziemi. Natomiast w ocenie autorów opinii murawa w obrębie murów powinna być utrzymana na powierzchni terenu z wyłączeniem tras zwiedzania i stref ekspozycji relikwii murów .

4. Założenia programowe prac:

W celu realizacji zadania należy przygotować niezbędną dokumentację projektową i kosztorysowa zadania;

- Prace ziemne polegające na niwelacji terenu międzymurza w sposób zapewniający właściwe odwodnienie terenu.
- Wykonanie drenaży w okolicach murów zewnętrznych i systemu odprowadzenia wody zlokalizowanego na osiach.
- Wykonanie utwardzonych nawierzchni mineralnych wzdłuż tras zwiedzania (tłuczeń i żwir).
- Wykonanie utwardzonych nawierzchni na trasie przebiegu dróg pożarowych (w suchej fosie i zachodniej części międzymurza. Możliwe jest wykonanie utwardzenia poprzez nawierzchnie brukową o formie nawiązującej do odkrytych podczas badań archeologicznych bruków).
- Przeprowadzeniu konserwacji wraz z anastylozą relikwii pałacu A. Batorego w części pn-wsch, biskupa A. Grabowskiego w części pd-wsch i parchamie południowym , także relikwii nieznanej konstrukcji od strony zachodniej zamku.
- Wykonanie ramp , nasypów oraz pomostów i schodów umożliwiających dostęp do wszystkich części trasy zwiedzania.

- Instalacja systemu iluminacji zamku i oświetlenia tras zwiedzania.
- Wykonanie systemu informacji wizualnej w okolicy reliktyw po anastylozie. (umiejętnie zakomponowane tablice informacyjne i kierunku zwiedzania np. ławki z funkcją tablicy informacyjnej).
- Konserwacja murów zewnętrznych wraz z niezbędnymi pracami konstrukcyjnymi w miejscach zagrożenia statyki ścian.
- Opracowanie projektu części ogrodowej w suchej fosie na podstawie analizy materiałów archiwalnych i dostosowanie proponowanych rozwiązań do pełnionej funkcji.
- Wykonanie dróg dojazdu do zaplecza kuchennego hotelu (w suchej fosie)
- Opracowanie projektu strefy parkingu w części przyległej do zabudowań przedzamcza.

5. Wytyczne konserwatorskie:

Podstawowym celem przyszłych prac jest stworzenie nowej oferty dla ruchu turystycznego w tym tras zwiedzania poprowadzonych wokół zamku a także poprawa stanu zachowania substancji zabytkowej . Istotnym problemem jest spójne połączenie nowej funkcji miedzymurza z uczytelnieniem historycznych pozostałości po przekształceniach czasów nowożytnych. Podczas prac budowlano konserwatorskich należy zapewnić szczególny nadzór konserwatorski i archeologiczny a w przypadku pojawienia się istotnych przesłanek wykonać badania, (architektoniczne i archeologiczne). Z uwagi na znaczne przekształcenie terenu w trakcie poprzednich remontów jest mało prawdopodobne aby na etapie przygotowania dokumentacji projektowej obecnego zadania można było wskazać miejsca do badań archeologicznych. Natomiast podczas samej realizacji prac adaptacyjnych mogą pojawić się znaleziska (w tym drobne artefakty), które wzbogacą stan wiedzy o obiekcie i zbiory muzealne. Planując trasy zwiedzania należy zadbać o odpowiedni ich wizerunek. Zdaniem autorów należy unikać wyraźnego przekształcania istniejącego otoczenia poprzez tworzenie nowych rozwiązań architektonicznych. Oczywiście potrzebą jest skumulowanie ruchu komunikacyjnego wzdłuż wytyczonych kierunków zwiedzania. Ważnym aspektem jest udostępnienie w możliwie najszerszym stopniu terenu osobom

niepełnosprawnym a także wytyczeniu dróg pożarowych. Powyższe warunki mogą być spełnione poprzez wprowadzenie utwardzonych nawierzchni alejek (na terenie międzymurza od strony północnej i wschodniej i szerszych dróg pożarowych, w strefie międzymurza zachodniego i suchej fosy. Zasadne jest usunięcie współczesnych schodów i zastąpienie ich pochylniami co zapewni lepszy od istniejącego dostęp, poprawiając jednocześnie wizerunek estetyczny miejsca. Analizując formę i stan zachowania obiektu można rozpoznać podstawowe procesy destrukcji. Najważniejszym czynnikiem niszczącym jest wpływ wód opadowych i brak systemu ich odprowadzania skutkujące w efekcie nadmiernym zawilgoceniem konstrukcji murów zewnętrznych. Niezbędne zatem będzie uregulowanie stosunków wodnych w tym umiejętnie, ukryte odwodnienie terenu międzymurza. Z uwagi na zabytkowy drzewostan należy podczas projektowania uwzględnić potrzeby planowanej dodatkowo szaty roślinnej.

Generalnie podstawowym sposobem na poprawę stanu zachowania murów jest powierzchniowe odprowadzenie nadmiaru wód opadowych i opaskowe odwodnienie poprzez drenaż poprowadzony w bezpośredniej okolicy fundamentów. Zasadniczo odwodnienie terenu powinno być osiągnięte poprzez odpowiednie uformowanie powierzchni użytkowej, (skarpy ,przepusty, rynsztoki). Rynsztoki (płytko formowane) mogą być poprowadzone na obrzeżach utwardzonych tras zwiedzania. W celu lepszego działania można nowy system podłączyć do zachowanych ,historycznych konstrukcji (istniejące przepusty w murach obwodowych). Nawierzchnia wokół alejek i dróg powinna być porośnięta trawą. Zabezpieczy to przed nadmierną erozją gruntu zapewniając jednocześnie naturalny charakter poddanego ochronie i opiece otoczenia. W strefach ekspozycji reliktyw murów (pałac bp. A Batorego i bp. A. Grabowskiego) należy wydzielić te miejsca poprzez zastosowanie nawierzchni z grubego żwiru lub szutru. Wokół istniejących reliktyw zasadne jest utworzenie chłonnej opaski (wolnej od roślinności) ograniczonej od zewnątrz metalowym krawężnikiem (zatopionym w gruncie). Same relikty powinny być poddane konserwacji i częściowej rekonstrukcji (anastylozie). Ważne jest aby wystawały ponad powierzchnię o minimum 2 warstwy cegieł. Należy zachować formę ze strzępami tak aby był czytelny efekt pozostałości po budynkach a nie tylko samym obrysie

fundamentów. Podczas prac należy zachować zróżnicowanie materiałów budowlanych aby zachować fazowość historycznych konstrukcji. Planując trasy zwiedzania w strefie reliktyw murów można zastosować pomosty i pochylnie ułatwiające poruszanie jednocześnie chroniące te strefy przed wchodzeniem osób postronnych. Trwałość rozwiązań można poprawić poprzez zastosowanie materiałów syntetycznych (imitacja drewna z PCV). Elementami trasy turystycznej powinny „plansze „ informacyjne o zamku i trasie zwiedzania a w miejscach mających uzasadnienie warto wkomponować siedziska dla kontemplacji np. walorów architektury zamku. Ważnym elementem planu byłaby korekta oświetlenia zamku i połączenia go z oświetleniem trasy turystycznej.

Trasy zwiedzania:

Podstawowym założeniem jest udostępnienie zwiedzającym terenu wokół zamku wysokiego w cyklu całorocznym. Na trasie zwiedzania znajdują się nowe elementy

ekspozycji w postaci reliktyw historycznych budowli z czasów przekształceń w okresie nowożytnym. Przewiduje się możliwość zwiedzania dwukierunkowego przy zachowanym dostępie wejściami od strony pn-zach, pd-zach. i pd-wsch. Dla osób z niepełnosprawnych przewiduje się jedynie wyłączenie zejścia w części południowej międzymurza wschodniego. Trasy będą biegły po naturalnych alejach i pomostach

w miejscach ekspozycji muzealnej. Dzięki iluminacji zamku i oświetleniu tras możliwe będzie zwiedzanie nocą co podniesie poziom atrakcyjności miejsca. Nawierzchnia alejek i dróg powinna być wykonana z materiałów naturalnych (warstwowo tłuczeń i różne frakcje żwiru). Możliwe jest też zastosowanie gotowych mieszanek (Hansagorund lub TEGRA).

Wariant tras zwiedzania z udostępnieniem parchamu południowego.

Mając na uwadze zgłoszone przez użytkownika obiektu tezy, można przyjąć opcjonalnie inny wariant poprowadzenia tras zwiedzania. Polega on na skomunikowaniu trasy międzymurza wschodniego z parchamem południowym.

Pozwoli to na modyfikację trasy (np. jej skrócenie) a także zapewni możliwość sprawniejszej ewakuacji turystów z terenu Zamku w przypadku zagrożenia. Jak zwykle w takich przypadkach należy w toku prac projektowych opracować takie rozwiązanie techniczne, które w minimalnym stopniu będzie ingerowało w historyczny charakter istniejącej architektury. Najpewniej trzeba będzie wykonać schody o

konstrukcji metalowo drewnianej lub metalowych (ażurowych). Z uwagi na naturalne ukształtowanie terenu dogodnym miejscem może być rejon przyległy do reliktów pałacu biskupa A. Grabowskiego w południowej części międzymurza wschodniego. Schody byłyby dostawione do kurtyny muru bastionowego parchamu południowego. Dzięki takiemu rozwiązaniu możliwe też będzie poszerzenie oferty o zwiedzanie reliktów murów usytuowanych na parchamie południowym na końcu wizyty w muzeum. Z uwagi na ograniczenia formalno - techniczne nie zakłada się dostosowania w.w schodów dla osób niepełnosprawnych.

Międzymurze zachodnie:

Trasa zwiedzania może rozpoczynać się z dwu kierunków. Od strony parkingu zlokalizowanego od strony południowej lub poprzez istniejące przejście w murze

zewnątrznym od strony miasta (północy). Droga będzie szeroką aleją pełniącą jednocześnie funkcję drogi pożarowej. Od strony północnej proponuje się zastąpienie istniejących schodów nasypem (pochylnią). Po nim można poprowadzić przepust systemu odwodnienia terenu. Nową ofertą w programie zwiedzania jest udostępnienie relikwów fundamentów nieznanej konstrukcji przylegającej do ściany zachodniej zamku. Od strony

południowej można też dostać się do rejonu suchej fosy z częścią ogrodową a dalej do międzymurza wschodniego po drewnianych schodach.

Wariant opcjonalny :

W związku ze zgłoszoną potrzebą uwzględnienia miejsc parkingowych w części łączącej suchą fosę i międzymurze zachodnie, możliwa jest modyfikacja trasy zwiedzania. W chwili obecnej w zachodniej części przedzamcza istnieje parking wraz z podjazdem. W toku planowanych prac rewaloryzacyjnych możliwe jest umieszczenie dodatkowych miejsc parkingowych (dla samochodów osobowych). Można założyć kontynuację istniejącego rozwiązania w kierunku północnym wzdłuż muru zachodniego.

Należy pamiętać o takim wytyczeniu miejsc aby nie kolidowały z zaplanowaną w sąsiedztwie drogą pożarową.

Międzymurze północne:

Trasa kontynuuje swój bieg od strony zachodniej z możliwym wejściem poprzez od

strony pn-zach. zwiedzanie odbędzie się po utwardzonej alei zlokalizowanej na osi międzymurza. Trasa prowadzi w kierunku wschodnim gdzie na wyniesieniu terenu znajdują się relikty pałacu bp. A. Batorego. W tym miejscu teren jest udostępniony poprzez pochyły pomost zlokalizowany przy murze północnym zamku. Na górnej powierzchni ekspozycji zostanie poprowadzony drewniany podest

umożliwiający bezpieczny dostęp do

obejrzenia ruin.

Międzymurze wschodnie:

Dostęp do trasy możliwy jest jako kontynuacja zwiedzania od strony północnej lub poprzez schody zlokalizowane na skarpie od południa przechodząc z suchej fosy i ogrodów. Zwiedzanie odbywa się utwardzoną alejką. Od strony południowej na wzniesieniu można będzie oglądać pozostałości (relikty fundamentów) skrzydła pałacu bp. A. Grabowskiego. Wejście na wzniesienie zostanie zapewnione poprzez drewniany pomost. Na górze drewnianym podestem dochodzimy do drewnianych

schodów prowadzących w dół do ogrodów w suchej fosie. Z uwagi na ograniczenia terenu w tym miejscu kończy się trasa zwiedzania dla osób niepełnosprawnych. Dostęp do suchej fosy będzie możliwy trasą biegnącą po strony wschodniej, północnej i zachodniej zamku. Pozostali goście mogą kontynuować zwiedzanie schodząc drewnianymi schodami do suchej fosy i ogrodów. Schody zlokalizowane są przy murze zewnętrznym od zachodu.

Parcham południowy:

W planowanych pracach rewitalizacyjnych otoczenia Zamku ważnym elementem jest strefa wejścia do Muzeum. Z natury miejsce to gromadzi ruch turystyczny

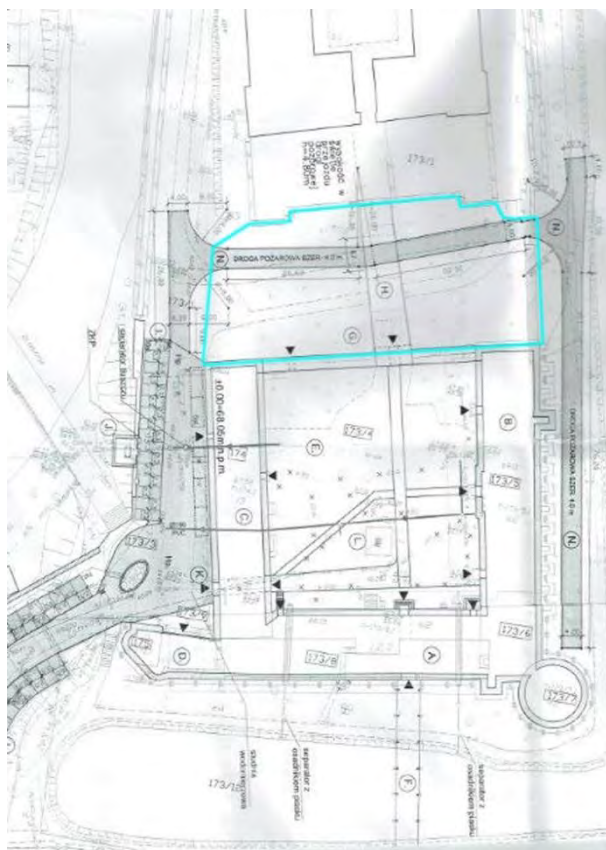
stanowiąc również często pierwszy punkt zwiedzania. W chwili obecnej na opisanym terenie wytyczono drogę dojścia do bramy zamkowej. Widoczne są też symbolicznie zaznaczone relikty murów budowli które stały w tym miejscu w

przeszłości. Mając na względzie wyjątkową funkcję, należy umożliwić lepsze poznanie historii tego miejsca. Cel ten jest do osiągnięcia prostymi środkami. Pierwszy, to uczytelnienie reliktyw fundamentów wielofazowych murów w tym pałacu biskupa A.Grabowskiego (strefy obrysowane czerwoną linia). Metodyka działania analogiczna jak to ma miejsce w reliktych murów w międzymurzu. Drugi polega na przemyślanym wprowadzeniu roślinności odtwarzając niejako ogrody z czasów biskupa Krasickiego (zaznaczone na zielono). Oczywistym ograniczeniem w tym względzie jest obecny stan tego terenu i jego funkcja. Stąd najpewniej będą to tylko małe formy ograniczone do niskich nasadzeń. Należy pamiętać, że podstawowym czynnikiem niszczącym zabytkowe mury jest nadmiar wilgoci. Zatem planując wprowadzanie roślinności jako elementu ekspozycji należy dokładnie

przeanalizować niezbędne wymagania oraz opracować zbilansowany plan gospodarki wodnej. W przypadku Parchamu Południowego jest to szczególnie ważne bowiem eksponowanie reliktów murów wymaga szczególnej troski o należyte odwodnienie terenu.

Sucha fosa:

Sucha fosa z uwagi na lokalizację i możliwe adaptacje stanowi najważniejszą część

nowych tras zwiedzania. Z zapisków historycznych wiadomo ,że w przeszłości była wykorzystywana w różny sposób. Co ważne realizując myśl ogólną *Koncepcji aranżacji przestrzeni międzymurza biskupiego zamku w Lidzbarku Warmińskim*.

A.*Gołębniaka* możliwe jest nadanie temu miejscu zupełnie innego wyrazu. W chwili obecnej sucha fosa nie jest zagospodarowana i pełni funkcję zapewniającą dostęp do zaplecza kuchennego hotelu ulokowanego w przedzamczu.

Ważnym aspektem jest też fakt ,że tu

zlokalizowana jest droga pożarowa jako kluczowy element zabezpieczenia zarówno zamku jak i zabudowań przedzamcza. Analizując dostępne materiały można założyć przywrócenie historycznej funkcji z XVIII wieku gdy w fosie znajdowały się ogrody. Oczywiście jest to przywołanie jedynie idei bowiem dane są bardzo skąpe. Z badań archeologicznych wynika ,że teren został znacznie przekształcony w XIX w podczas obniżania poziomu użytkowego fosy. Sytuację utrudnia konieczność utrzymania obecnych funkcji komunikacyjnych. Tym nie mniej w ocenie autorów opracowania możliwa jest świadoma organizacja tej przestrzeni na zasadzie dobrze pojętego kompromisu. Mocnym argumentem przemawiającym za stworzeniem ogrodów jest lokalizacja suchej fosy. Zwiedzający mogliby zaczynać zwiedzanie od

strony południowej dochodząc od strony parkingu. Jednocześnie byłby zapewniony ruch pieszy wokół zamku, przy utrzymaniu dojazdu dla pojazdów obsługi. Ważnym

argumentem jest fakt, że ogrody byłyby atrakcją widoczną z góry tj. z mostu prowadzącego do głównego wejścia do muzeum a także z wyniesionego parchamu południowego. W ten sposób ogród stanowiłby element łączący przedzamcze z zamkiem poprawiając walory estetyczne całego założenia. Sama forma układu ogrodu oraz szaty roślinnej powinna być opracowana poprzez osoby specjalizujące się w historycznych ogrodach. Podobnie decyzja czy zostaną odtworzone dwie fontanny jest zależna od projektu funkcjonalnego tego

terenu. Można natomiast uznać, że prowadząc drogę pożarową w standardach jak to miało miejsce w zachodnim międzymurzu możliwe jest harmonijne połączenie naturalnego charakteru alei z roślinnością ogrodową.

Konserwacja reliktów murów i ich ekspozycja:

W trakcie planowanej inwestycji ważnym elementem jest udostępnienie i prezentacja w atrakcyjnej formie reliktów budowli zlokalizowanych na terenie międzymurza. Daje to szansę poszerzenia oferty Muzeum skierowanej do turystów wszystkich grup wiekowych oraz osób niepełnosprawnych.

Metodą znaną od dawna jest odsłonięcie koron murów a miejscami ich częściowa rekonstrukcja (anastyloza). Z doświadczenia wynika, że mury pozostawione na poziomie gruntu szybko ulegają destrukcji. Mając na celu zabezpieczenie reliktów

oraz ich uczytelnienie należy przyjąć zasadę o minimalnej wysokości eksponowanych ścian odpowiadającej dwu warstwom cegieł. Warunkiem skuteczności działań jest odpowiednie ukształtowanie koron murów w sposób utrudniający gromadzenie się wody. Prace należy wykonać stosując nowoczesne technologie i materiały. Wszelkie przemurowania należy wykonywać przy użyciu zapraw wolnych od szkodliwych składników. Do bezpiecznych można zaliczyć zaprawy na bazie wapna lub cementu trasowego. Dodatkowo należy zapewnić możliwość odpływu wód opadowych z okolic murów. Dobrym rozwiązaniem jest zastosowanie żwirowych opasek otaczających strefę ekspozycji. Powierzchnie wolne wewnątrz obrysu murów też można pokryć warstwą drobnego tłucznia lub żwiru. Ochroni to obiekt przed porastaniem trawą jednocześnie wyodrębni strefy eksponowania reliktyw z otoczenia.

Konserwacja murów zewnętrznych:

Mury zewnętrzne w chwili obecnej stanowią konstrukcję niejednorodną. Wprowadzone podczas poprzednich remontów nowe przemurowania maskują oryginalne partie. Zasadne jest zatem w możliwie najwyższym stopniu przywracanie pierwotnej formy ceglanych wątków. Oczywiście należy się liczyć z faktem, że wewnątrz murów obronnych zachowało się niewiele partii oryginalnych a co za tym idzie konieczne będzie wykonanie rekonstrukcji w tym nowego licowania ścian. Podczas tych prac należy starannie dobrać materiały do uzupełnień. Parametrami powinny one odpowiadać podłożu. W przypadku prac konstrukcyjno - budowlanych należy w sposób rozważny stosować ogólnie przyjęte rozwiązania. Jest to niezwykle ważny problem, bowiem w wielu przypadkach bezkrytyczne użycie zaczynów cementowych, (składnika betonu) prowadzi do trudno odwracalnych uszkodzeń substancji zabytkowej. Nie bez znaczenia jest wpływ działań budowlanych na otoczenie w aspekcie ekologii. Trzeba pamiętać, że mury obronne usytuowane są w bezpośrednim sąsiedztwie rzeki i stawów. Stąd wszelkim działaniom technicznym musi towarzyszyć rozważa.

Podsumowanie

Pomysł nowej aranżacji terenu międzymurza jest dobrym sposobem zabezpieczenia substancji zabytkowej przy zachowaniu zasady szerszego udostępnienia dziedzictwa kulturowego. Przyczyni się też do promowania instytucji muzeum i całego regionu. Dzięki temu działaniu jest też możliwe pozyskanie środków z funduszy unijnych gdzie kryterium oddziaływania społecznego jest najważniejszym warunkiem. Planując prace należy pamiętać, że w obiektach zabytkowych trudno przewidzieć wszystkie zakresy realizacji. Nierzadko odkrycia zmieniają znacząco przebieg realizacji. Kluczowa w tym wypadku jest rola nadzoru merytorycznego nad pracami. Działanie to powinno być zapewnione przez doświadczonych specjalistów i odbywać się winno w odpowiednich normach czasowych. Istotnym warunkiem należytego wykonania, ale i przyszłego użytkowania są badania towarzyszące realizacji także profesjonalna dokumentacja.

DOKUMENTACJA FOTOGRAFICZNA I RYSUNKOWA

Zamek biskupów w Lidzbarku Warmińskim. Strona pd-zach.

Zamek biskupów w Lidzbarku Warmińskim. „Sucha fosa” ,strona pd.

Zamek biskupów w Lidzbarku Warmińskim. „Sucha fosa”, most prowadzący do zamku.

Zamek biskupów w Lidzbarku Warmińskim. „Parcham południowy”.

Zamek biskupów w Lidzbarku Warmińskim. „Parcham południowy”, część zach.

Zamek biskupów w Lidzbarku Warmińskim. „Parcham południowy”, część wsch.

Zamek biskupów w Lidzbarku Warmińskim. Część pd-wsch. międzymurza.

Zamek biskupów w Lidzbarku Warmińskim. Mur wschodni. Przejazd bramny.

Zamek biskupów w Lidzbarku Warmińskim. Strona pd-wsch.

Zamek biskupów w Lidzbarku Warmińskim. Między murze część wsch.

Zamek biskupów w Lidzbarku Warmińskim. Między murze część wsch.

Zamek biskupów w Lidzbarku Warmińskim. Między murze część wsch. , mur zewnętrzny.

Zamek biskupów w Lidzbarku Warmińskim. Między murze część pn-wsch.

Zamek biskupów w Lidzbarku Warmińskim. Między murze część wsch. Mur zewnętrzny.

Zamek biskupów w Lidzbarku Warmińskim. Między murze część wsch. Mur zewnętrzny.

Zamek biskupów w Lidzbarku Warmińskim. Między murze część pn-wsch.

Zamek biskupów w Lidzbarku Warmińskim. Między murze część wsch. Mur zewnętrzny.

Zamek biskupów w Lidzbarku Warmińskim. Między murze część pn-wsch.

Zamek biskupów w Lidzbarku Warmińskim. Między murze część wsch. Mur zewnętrzny.

Zamek biskupów w Lidzbarku Warmińskim. Między murze część pn.

Zamek biskupów w Lidzbarku Warmińskim. Między murze część pn. Mur zewnętrzny.

Zamek biskupów w Lidzbarku Warmińskim. Między murze część zach.

Zamek biskupów w Lidzbarku Warmińskim. Międzyzmurze część zach. Mur zewnętrzny.

Zamek biskupów w Lidzbarku Warmińskim. „Parcham południowy”. Relikty pałacu Biskupa Krasieńskiego.

Zamek biskupów w Lidzbarku Warmińskim. „Parcham południowy”. Relikty pałacu biskupa Krasieńskiego.

Zamek biskupów w Lidzbarku Warmińskim. Między murze strona pd-wsch. Lokalizacja reliktyw pałacu bp.A.Grabowskiego.

Zamek biskupów w Lidzbarku Warmińskim. Między murze część pd-wsch. Lokalizacja reliktyw skrzydła pałacu bp. A. Grabowskiego.

Mur przedzamcza od strony suchej fosy. Wtórne wejście do pomieszczeń kuchennych.

Mur przedzamcza od strony suchej fosy. Wtórne wejście do zaplecza magazynowego hotelu.

Skrzydło zachodnie zabudowań przedzamcza z drogą dojazdową do suchej fosy.

Zamek biskupów w Lidzbarku Warmińskim. Międzyzmurze część pd-wsch. Lokalizacja reliktów skrzydła pałacu bp. A. Grabowskiego.

Zamek biskupów w Lidzbarku Warmińskim. Między murze część pd-wsch. Lokalizacja reliktyw skrzydła pałacu bp. A. Grabowskiego. Mur wschodni parhamu południowego.

Zakres opracowania, (zaznaczony kolorem zielonym i żółtym).

Przestrzeń ogrodu zlokalizowana w suchej fosie ,(zaznaczona kolorem błękitnym).

*Lokalizacja reliktywów nowożytnych budowli do konserwacji i anastylozy.
 Pałac biskupa Grabowskiego (zaznaczono kolorem fioletowym i żółtym na parchamie południowym).
 Pałac biskupa Batoiego (zaznaczono kolorem czerwonym).
 Fundamenty nieznanych konstrukcji (zaznaczono kolorem pomarańczowym).*

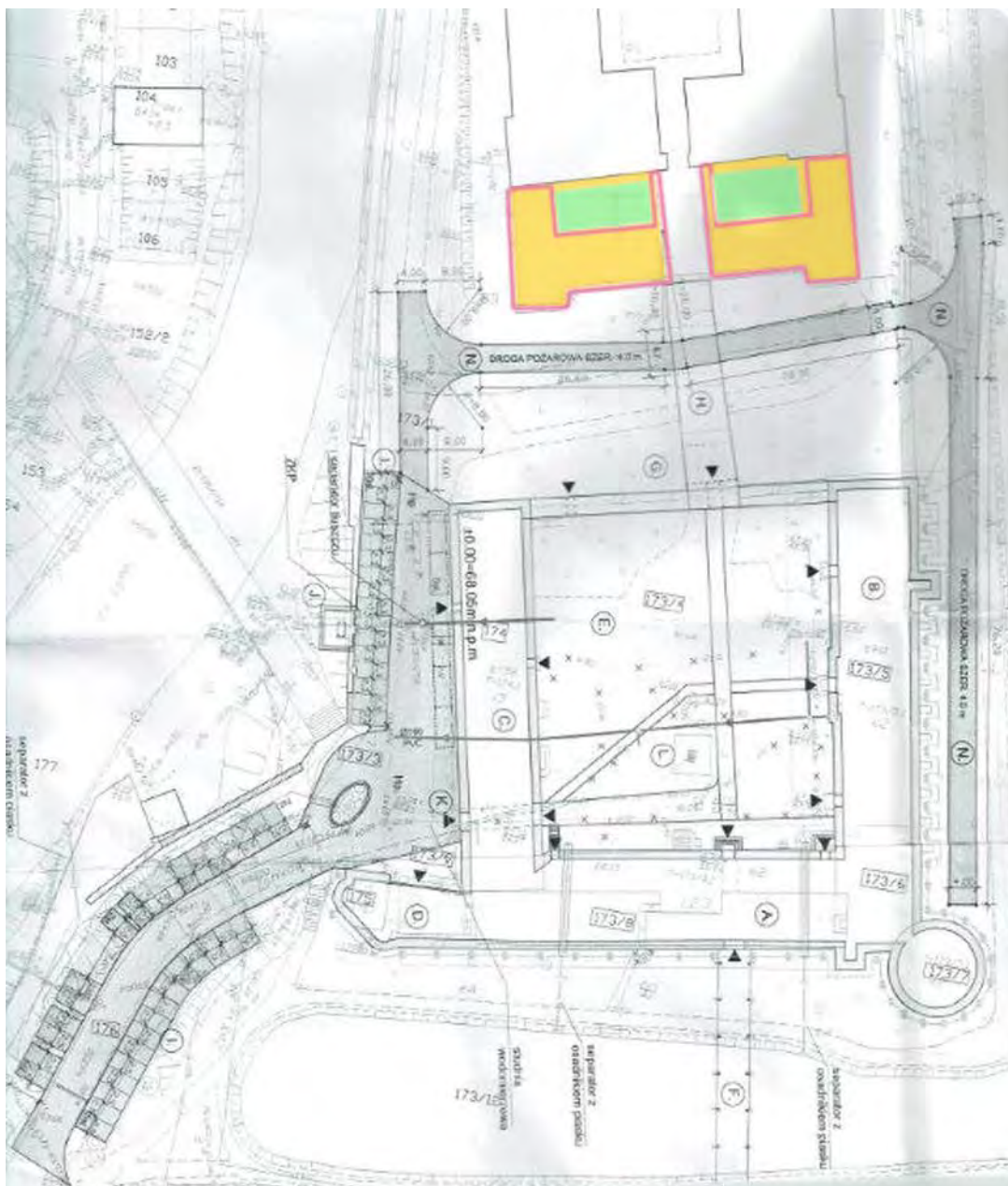
*Proponowane trasy zwiedzania zlokalizowane wokół zamku.
Kolorem czerwonym zaznaczono schody prowadzące z ogrodu w suchej fosie
do międzymurza wschodniego.*

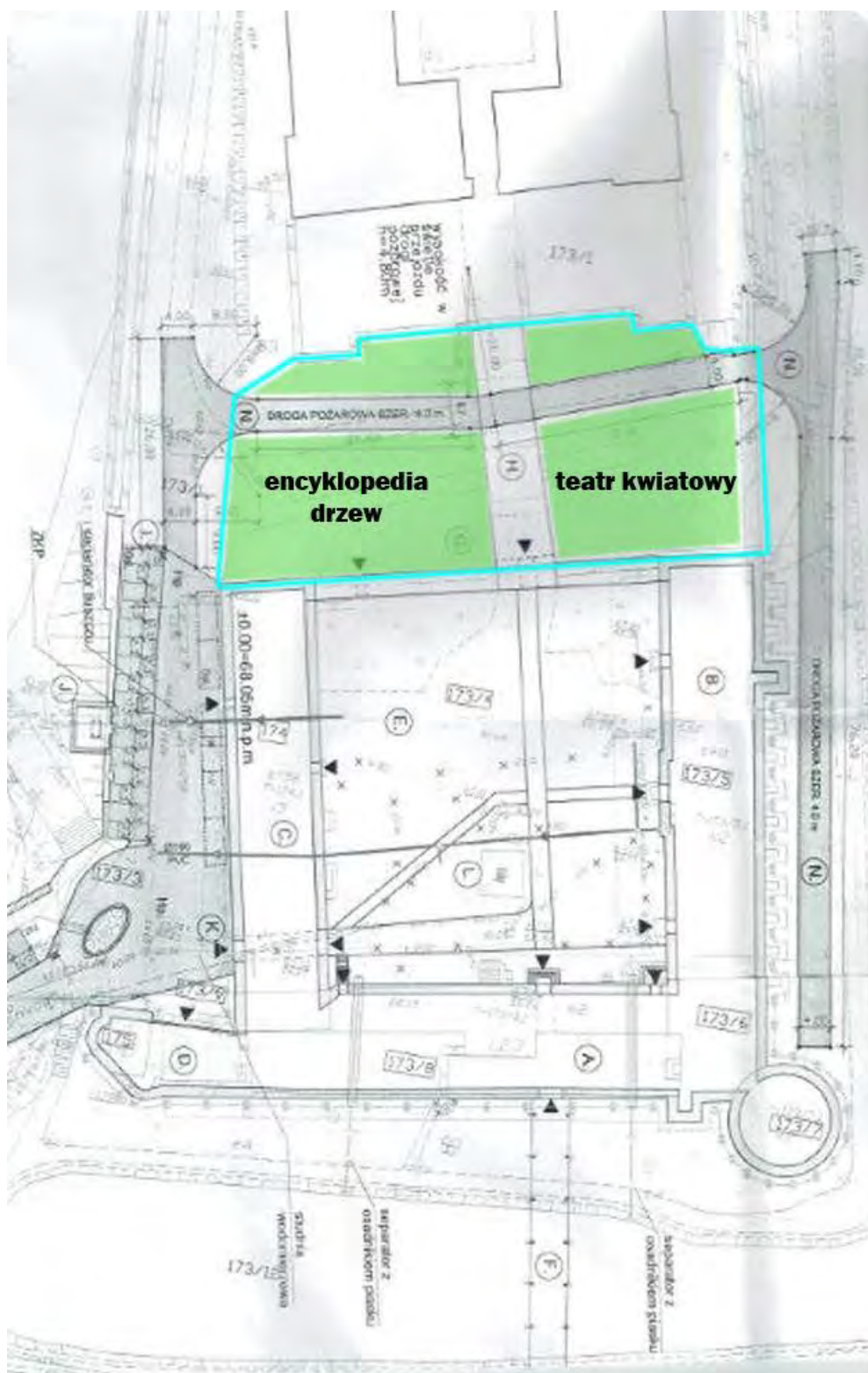
Proponowane trasy zwiedzania wariant II zlokalizowane wokół zamku.
Koloriem czerwonym zaznaczono schody prowadzące z międzymurza wschodniego na
parcham południowy.

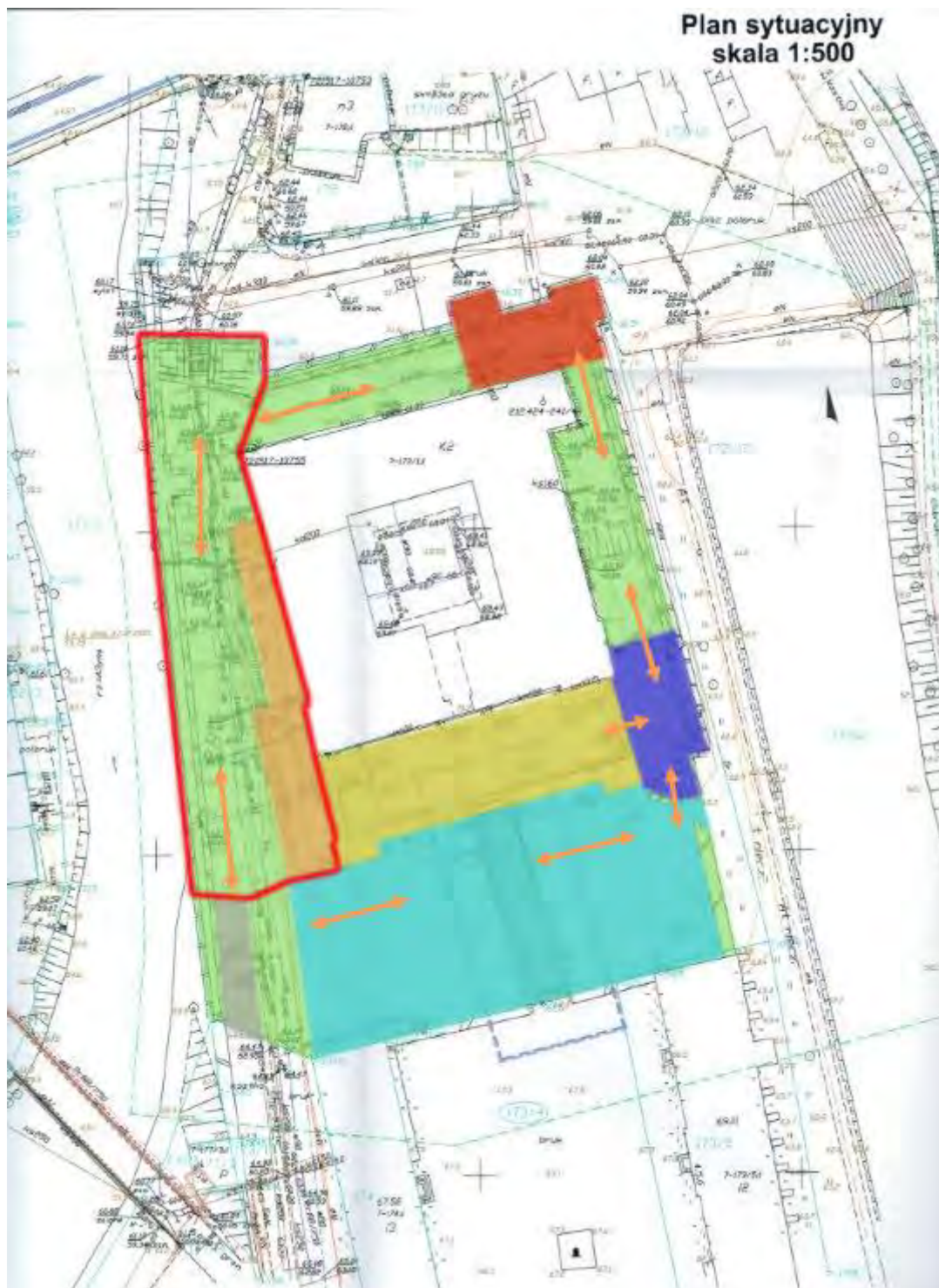
Proponowane trasy zwiedzania dostosowane do potrzeb osób niepełnosprawnych. Kolorem czerwonym zaznaczono miejsce zakończenia trasy zwiedzania , (lokalizacja schodów prowadzących do ogrodu w suchej fosie).

Parcham południowy (zaznaczony kolorem żółtym). Nasadzenia roślinności (kolor zielony). Relikty murów do konserwacji i ekspozycji (strefa w obrysie czerwonym).

Ogród zlokalizowany w suchej fosie (schemat ideowy), z uwzględnieniem drogi pożarowej. Projekt strefy ogrodowej powinien zostać opracowany na podstawie analogii historycznych oraz dostępnych materiałów archiwalnych. Z raportów badań archeologicznych wynika, że teren został wtórnie obniżony, toteż nie ma możliwości potwierdzenia kształtu historycznych rozwiązań badaniami *in situ*.

*Proponowane trasy zwiedzania wariant II zlokalizowane wokół zamku.
Koloriem szarym zaznaczono strefę parkingu zlokalizowaną przy murze zachodnim na granicy suchej fosi i międzymurza zachodniego.*